Sarah Van Ruyskensvelde, Kaat Wils en Rajesh Heynickx (red.), ***Academische vrijheid. Een Leuvense geschiedenis, 1834-2024*** (Leuven: Leuven University Press, 2025, 176 pp., ISBN 9789462704626).

Historici laten de zorgen van hun eigen tijd geregeld meewegen bij de keuze van hun onderzoeksvragen. Dat universiteitshistorici in de Lage Landen nu aandacht besteden aan de academische vrijheid is daarom een veeg teken. De ruimte van academici om zelf hun onderzoeksvragen en -antwoorden te formuleren, en om daarover te onderwijzen en te publiceren, is aan het krimpen. Bovenop zeer sturende financierings- en selectiemechanismen komen de hoogoplopende spanningen in universiteit en samenleving. Politici kunnen academisch werk als onzinnig terzijde schuiven en geld inzetten als dwangmiddel. Al zijn Amerikaanse voorbeelden nog zo afschrikwekkend, aan onze kant van de oceaan zijn er steeds weer politici te vinden die er navolging aan geven. Er is dus weinig reden tot gerustheid. De Groninger universiteitshistoricus Klaas van Berkel deed een onverbloemde oproep tot een strijdbare verdediging van vrij onderzoek en onderwijs in de bundel *Alles is cultuur. Vensters op moderne cultuurgeschiedenis* (2018).

Die groeiende stroom publicaties over de historische ontwikkeling van academische vrijheid levert spannende inzichten op. Voor de publieke instellingen in Nederland en België is een opvallend eenvormig proces zichtbaar geworden. Het sterk staatsgestuurde onderwijssysteem onder koning Willem I kreeg wettelijk gegarandeerde vrije ruimtes dankzij de constitutionele vrijheden (van meningsuiting, onderwijs en drukpers) van 1831 en 1848. Vanaf de jaren 1970 was vrijheid nog formeel een gegeven, maar zijn overheden in Noord en Zuid met prestatiefinanciering gaan sturen op efficiëntie en valorisatie, zelfs in nauwe onderlinge samenwerking. De Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie is daar een treffend voorbeeld van.

Dankzij een team van Leuvense historici krijgt ons zicht op de geschiedenis van academische vrijheid nu een spannende kerkelijke dimensie. Onder redactie van Sarah Van Ruyskensvelde, Kaat Wils en Rajesh Heynickx hebben vier auteurs een beeld geschetst van de ontwikkeling van die vrijheid aan hun eigen Katholieke Universiteit Leuven. Hoe heeft zich daar een principieel vrije wetenschap kunnen ontwikkelen, binnen het verband van een religieus instituut dat – ook nu nog – grote moeite kan hebben met de aanvaarding van wetenschappelijke inzichten? Hoe is Leuven een internationaal vooraanstaande onderzoeksuniversiteit geworden onder een kerkelijk gezag dat pas in 1992 toegaf dat de aarde om de zon draait, en dat Galileo Galilei dus toch gelijk had gehad? In het boek *Academische vrijheid.*

Published by Royal Netherlands Historical Society | KNHG
Creative Commons Attribution 4.0 International License
DOI: 10.51769/bmgn-lchr.29404 | www.bmgn-lchr.nl | e-ISSN 2211-2898 | print ISSN 0165-0505

Een Leuvense geschiedenis, 1834-2024 vinden we antwoorden die de grenzen van de universiteitsgeschiedenis ver overschrijden. Ze gaan ook over een verzwakkende greep van de kerk op het collectieve mens- en wereldbeeld, en over de macht die uitgeoefend kan worden met financieringsmechanismen.

In de inleiding van het boek staat dat we hierbij niet moeten denken aan 'een ongecompliceerd vooruitgangsverhaal, maar aan een wirwar van argumenten en stemmen' (20). Desondanks kondigen de redacteurs een duidelijk, beknopt en toegankelijk boek aan. En dat is ook gelukt. Auteurs Nelleke Teughels, Bas De Roo, Stijn Knuts en Nienke Roelants hebben de complexiteit en de menselijkheid van dit verhaal prachtig helder neergezet door steeds weer sprekende voorbeelden uit de dagelijkse praktijk te tonen. Tot 1898 bepaalde het kerkelijke gezag tot hoe ver de intellectuele ruimte reiken mocht. Hoogleraren deden de grootste moeite om Darwins evolutietheorie zodanig aan te passen dat zij een bewijs werd voor de sublimiteit van de goddelijke schepping. Direct nadat een hoogleraar door de pauselijke Congregatie voor de Herziening van de Index van Verboden Boeken op zijn vingers werd getikt, nam hij zonder morren direct afstand van zijn levenswerk.

Maar vanaf 1898 werd het ondoenlijk om de wetenschappelijke dynamiek binnen kerkelijke kaders te houden. De Leuvense rector – in die periode altijd een geestelijke – stelde nu dat er 'twee wegen naar waarheid' bestonden. De empirische wetenschap bood de weg naar de direct waarneembare werkelijkheid, onder erkenning dat dit niet de hele werkelijkheid was. De andere weg was die van het geloof. Wetenschap kwam zo niet binnen, maar naast het mysterie van het geloof te staan als een complementair deel. In de twintigste eeuw werd ook dit duale model onhoudbaar, toen bleek dat beide wegen naar waarheid elkaar de pas af konden snijden. Dat uitgerekend de KU Leuven in de jaren 1970 een vooraanstaand centrum werd voor geboorteregulatie en gezinsplanning, was iets waar de kerk zich officieel niet bij kon neerleggen – nog steeds niet overigens. Nu kwam echter de adembenemende truc: de kerk keurde deze medische praktijken beslist af, maar verbond daar geen consequenties aan. Bovendien stemde ze in met een universiteitsbestuur in lekenhanden. Kerk en wetenschap gingen steeds meer gescheiden door het leven zonder formeel tot scheiding over te gaan. De Leuvense wetenschappers gingen hun eigen weg en hebben hierbij overigens ook niet veel keus. Hun dure bedrijvigheid is financieel steeds afhankelijker geworden van een overheid die eisen stelt aan een compromisloze empirische wetenschap. Maar daarmee haalde de universiteit ook een nieuwe, soms veeleisende broodheer binnen. Vanaf dit punt is de KU Leuven zich gaan voegen naar het bredere historische patroon van academische vrijheid in de Lage Landen.

De sprekende voorbeelden in het boek bieden levendig detail zonder zicht weg te nemen van de grote historische lijn. Dat maakt het boek prettig leesbaar en boeiend van begin tot eind. Toch zijn voor de toegankelijkheid

concessies gedaan die de academische lezer niet altijd kunnen bekoren. Voet- of eindnoten ontbreken; aan het eind van elk hoofdstuk is slechts een algemene literatuurlijst ingevoegd. Ook blijft onduidelijk welke auteur verantwoordelijk is voor welke delen van de tekst. Mede daardoor is de redactie erin geslaagd om een zekere eenheid van stijl te bewaren, maar de onduidelijkheid over de penvoering draagt wel bij aan een beperkte wetenschappelijke transparantie. Een laatste minpunt, dat ongetwijfeld ook samenhangt met de wens een groot publiek aan te spreken, is het ontbreken van Belgische en Nederlandse literatuur in de inleiding, terwijl wel naar Angelsaksische literatuur verwezen wordt. Het zou voor onze universiteitsgeschiedenis waardevol geweest zijn als de auteurs meer het gesprek met hun collega's in België en Nederland waren aangegaan, temeer omdat het boek zoveel nieuws toevoegt aan dat gesprek.

Desondanks is de wens een groot publiek aan te spreken een zeer legitieme, zeker in een jaar waarin de Leuvense universiteit haar 600e verjaardag vierde. Het is prachtig dat we nu een fijn, boeiend en helder boek hebben over een cruciale bouwsteen in ons beeld van academische vrijheid in de Lage Landen. Een boek waar een breed publiek van leren kan, met name ook van de plaatsbepaling in onze eigen tijd waar het boek mee begint en eindigt.

Pieter Slaman, Universiteit Leiden